

KAUZA „ABELES“

Příklad řízení v trestní věci před apelačním soudem na sklonku 17. století

Lubomír Novotný

Přelom 17. a 18. století je v českých zemích obdobím završení pobělohorských procesů v oblasti náboženské, hospodářské, politické a v podoblastech na ně navázaných. Touto podoblastí je i sféra práva, sféra fungování justice, oblast procesního i hmotného práva, organizování institucí absolutistického¹ státu apod.

V tomto příspěvku se zaměřím na významnou a důležitou událost z konce 17. století, jež byla propojením všech důležitých vlivů, které tehdejší obyvatelstvo Čech a především Prahy formovaly. Touto událostí byl proces vedený se dvěma židy Lazarem Abelesem a následně s Löblem Kurtzhandlem, kteří byli obviněni z vraždy dvanáctiletého židovského konvertity Šimona Abelese (Lazarův syn).² Toto soudní řízení velmi rozbouřilo emocionální hladinu pražské, české, potažmo středoevropské společnosti přelomu století a stalo se i pro další desetiletí oblíbenou interpretační kauzou ukazující tu na náboženskou zlotřilost a nesnášenlivost židovského obyvatelstva, tu na explicitní antisemitismus pražské společnosti, českých katolíků a české barokní society vůbec. Tento „abelesovský“ proces je taktéž jakousi spojnicí v níž se sbíhají mentální pochody pražské společnosti v období vrcholného baroka. Ukazuje nám nejen vývoj procesního práva, procesních institutů, soudního řízení a justičních orgánů v pobělohorském období, nejen výsek z historie významné pražské židovské menšiny v náboženském a kulturním smyslu

¹ K pojmu absolutismus a jeho zpochybňování blíže Knoz, Tomáš: Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu. ČMM, 2002, č. 2, s. 451–483. V souladu s dřívějším diskursem, v klasickém pojetí Roscherové lze hovořit pro dané období (2. pol. 17. st.) o dvorském absolutismu, v 90. letech 20. století zpochybnil použití termínu absolutismus Nicholas Henshall a označuje používání tohoto termínu pro dané období za mýtus, v tomto jej podpořil i německý badatel Ernst Hinrichs. Termín absolutismus začíná část badatelů dávat do uvozovek a rozšiřuje se spíše označení „raný novověk“.

² Analýzu typických trestných činů pražské židovské populace na přelomu 17.–18. století nemáme, můžeme vycházet z toho, že nejčastějšími delikty byly protiprávní činy spjaté s oblastí obchodu – překupnictví, krádeže, podílíctví. Vražda byla pravděpodobně výjimečným trestným činem. Židovské kriminalitě v oblasti jižních Čech pro období let 1650–1770 věnoval kapitolu ve své knize o raně novověké kriminalitě Jaroslav Čechura. Ten upozorňuje na proměnu „židovské kriminality“ od objektů trestných činů až k subjektům od poloviny 18. století, kdy dokonce vznikaly židovské bandy. Viz Čechura, Jaroslav: Kriminalita a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650–1770. Praha 2008, s. 228–240.

(a nejen této menšiny),³ ukazuje nám nejen rituály, ceremonie a slavnosti, jež byly jádrem veřejného života v baroku, ukazuje nám i vliv, význam a bojovnost jezuitského řádu, jeho postavení v Praze, jeho vliv na formování základních atributů „ideologie českého baroka“.⁴ V neposlední řadě můžeme na okolnostech kauzy „Abeles“ vypozařovat i úzkosti a tenze tehdejší společnosti, jež jsou v našich očích ponejvíce propojeny s čarodějnickými procesy (případně selskými rebeliemi z let 1679–1680), jejichž konec na severní Moravě⁵ téměř splývá s počátkem tohoto pražského příběhu.

Právní vývoj v Čechách po roce 1627

Než přistoupíme k vlastnímu případu, musíme si rámcově zrekapitulovat právní vývoj v Čechách v období po bělohorské porážce. Zlomovým (státo)právním dokumentem tohoto období je Obnovené zřízení zemské (dále OZZ) pro Čechy z roku

³ Vedle úředního antisemitismu přelomu 17.–18. století se ve stejném časovém úseku setkáváme i s potlačováním Cikánů, viz vyhánějící mandát císaře z roku 1697. Bliže např. Pánek, Jaroslav: Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (výsledky, problémy a perspektivy studia). ČSČH, č. 5, 1984, s. 693–728, případně Francek, Jindřich: Chlumecké hrdelní příběhy. Praha 1993, s. 58 an. Marginální skupiny obyvatel z hlediska náboženského, národnostního, sociálního byly během 17. století postupně vystavovány procesu „začleňování“ a konformizaci, nebo procesu segregace, oddělení, ghettoizaci, nebyly ponechány svému osudu, své „svobodě“, ale podrobovány nátlaku majority. Proces tohoto nátlaku majority v oblasti sociálně deklasovaných řeší např. Geremek, Bronislav: Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství. Praha 1999.

⁴ Tato ideologie byla mnohovrstevnatá, přičemž jejím hlavním motivem byla obnova v multidimenzionálním pojetí. Viz Kalista, Zdeněk: Úvod do politické ideologie českého baroka. Praha 1934.

⁵ K severomoravským a přilehlým slezským procesům existuje velmi rozsáhlá literatura. Zmíňme alespoň Františka Spurného (další vyčerpávající bibliografie k tématu čarodějnických procesů a šířeji k českým právním dějinám Kreuz, Petr: Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526–1547. Praha 2000). Mezi Bobligem z Edelstadtu a pražským procesem existovala i personální spojitost v podobě významného českého právníka Jakuba Weingartena, jež byl radou u apelačního soudu (byl prvoinstančním soudem v kauze „Abeles“) a na jehož autoritu se Boblig velmi často odvolával. Sám Weingarten (rodák z Chomutova) byl zase velkým obdivovatelem lipského profesora práva a stoupence inkvizice Benedikta Carpzowa. Bliže k Weingartenovi Jireček, Hermenegild: Právníký život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce IX. do konce XIX. století. Praha–Brno 1903, s. 417–420. Ke Carpzowovi např. Hausmann, Jost: Grundzüge der Strafgeschichte. In: Unrecht und Recht. Kriminalität und Gesellschaft im Wandel von 1500–2000. Koblenz 2002, s. 43–62. K selským bouřím v Čechách např. Čechura, Jaroslav: Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti. Praha 2001.

1627,⁶ které v souhrnu s pozdějšími doplňky (tzv. Novelly a Deklaratoria)⁷ stanovilo základní zásady v oblasti soudnictví, majetkové, trestního práva, správy, státního práva apod.⁸ Obnovené zřízení vycházelo z teorie propadnutí práv, jež stanovila, že stavové svým povstáním ztratili všechna svá privilegia a panovník jim vrátil jen tolik svobod, kolik uznal za vhodné.⁹ Stalo se základem pro formování absolutistického státu, pro formování institucí byrokratického státu a s tím spojeným vytvářením silného profesionálního úřednického aparátu. V oblasti soudnictví došlo k tomu, že stavovské soudy (např. maršálský) přestaly být nástrojem stavovských zájmů, ale staly se výlučně soudy královskými, což znamenalo především odstranění volnosti v nalézání práva a nutnost aplikace OZZ a královských interpretací.¹⁰ U zemského soudu, dřívější hlavní soudní základně stavovské moci, byla odstraněna inapelabilita a rozhodnutí podléhala královské revizi.¹¹ Na důležitosti nabýval naopak apelační soud, jehož význam v pobělohorském soudním systému narůstal.

OZZ dále přineslo větší vliv veřejných orgánů při zjišťování viníka, důležitou změnou bylo, že soud mohl začít jednat i z vlastní iniciativy, což znamenalo souběh žalob soukromých i veřejných.¹² V trestních věcech postupně převážila veřejná žaloba (a tím inkviziční proces), veřejná moc měla lepší možnosti shromáždit dů-

⁶ OZZ obsahuje jak procesní, tak i hmotněprávní ustanovení z oblasti trestního práva. V článcích T.I-T.XXX pojednává o vraždě a zabití, přičemž pod pojem mord zahrnuje oba tyto významy. K systematicce OZZ, deklaratorií a novel viz Kadlecová, Marta: České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století. Praha 2005, s. 11–30.

⁷ Těmito novelami a deklaratorií bylo OZZ doplňováno, měněno, rušeny jednotlivé články, vysvětlována jednotlivá ustanovení apod. V roce 1640 vyšel rejstřík novel tiskem, z nichž některé se vztahovaly k trestnímu právu, např. „O prokuratorzich“, „Kterak Puwod w Spisých při wedenj przy Processu doweden byti má“, „O Appllaci“ apod., viz Slaviček, Josef: Úvod ve studium trestního hmotného práva vůbec a ve studium rakouského obecného zákonníka trestního ze dne 27. května 1852... Praha 1866, s. 284.

⁸ Veselý, Zdeněk: Dějiny českého státu v dokumentech. Praha 1994, s. 174.

⁹ Klabouch, Jiří: Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo). Praha 1967, s. 135.

¹⁰ Týž, s. 135–136.

¹¹ Veselý, Zdeněk: Dějiny... Praha 1994, s. 180. V čl. A.X. se přímo píše: „Kdyby kdo v příčině kriminálních, na čest a na hrdlo se vztahujících účinkův... odsauzen byti měl: tehdy má Náš královský soud zemský tu veypověď v spis uvedenau, před vyhlášením jí, Nám anebo tehdáž kralujícimu králi, k další resoluci Naší poddaně odeslati, a prvé nežlibychoch My se v tom milostivě resolvovati ráčili, té takové veypovědi nevyhlašovati, nad to dopauštěti executi konati.“ Revize měla tedy účinek suspenzivní a devolutivní.

¹² Stál tedy vedle sebe akuziční i inkviziční proces v trestních věcech. Zároveň inkviziční proces v trestních věcech, především ve věcech týkajících se života a zdraví, v sobě nesl snahu státu o získání naprostého monopolu násilí, opanování veřejného prostoru, jak píše Daniela Tinková: „...právo a moc nad životem a smrtí patří suverénovi...“, viz Tinková, Daniela: Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Praha 2004, s. 40.

kazní prostředky, měla možnost represe, namnoze, jak později uváděla Tereziána,¹³ sloužila soukromá žaloba v trestních věcech jako šikanozní prostředek.

Osazenstvo soudů se začalo profesionalizovat, vytvářela se právnická úřední vrstva, v praxi se začal prosazovat velmi výrazně písemný římsko-kanonický proces. Hlavním znakem pobělohorského procesu se stala právě jeho písemnost a tajnost celého řízení,¹⁴ což s sebou vedle pozitiv v podobě lepší přípravy podkladů k rozhodnutí neslo i výrazná negativa v neúměrném protahování řízení, ve zvýšení finanční nákladnosti celého systému, vzrostl význam advokátů, soudního úřednictva apod. Podobné procesní změny proběhly například i ve Francii, kde na základě královského nařízení z roku 1670¹⁵ byla potvrzena tajnost procesu, význam moci úřední, minimální práva obviněného. Foucault píše: „Soudní úředník měl na své straně právo přijmout anonymní udání, skrývat před obviněným podstatu obvinění, podrobit jej křížovému výslechu, využívat insinuačí. Sám ze sebe a ze své všemoci konstituoval úřední pravdu, v které pohltil obviněného; tuto naprosto hotovou pravdu obdrželi soudcové ve formě spisů a zapsaných prohlášení; jediné tyto pravdy tvořily v jejich očích důkaz; setkali se s obviněným pouze jednou, když jej vyslyšali před vynesením rozsudku.“¹⁶

Vlastní oddělení civilního a trestního řízení není až do Tereziány jasně stanoveno. Civilní i trestní řízení splývalo na povrch v jedno, především v „...neporušené jednotě soudu, neboť tiž soudcové a tiž tribunál jednali o civilních a trestních věcech...“¹⁷ Pro druhou polovinu 17. století je již ale typický inkviziční proces pro trestní věci a tento vývoj je nakonec kodifikován v Constitutio Criminalis Josephina z roku 1707.¹⁸ Josefina sjednotila postup řízení v trestních věcech pro všechny soudy

¹³ Constitutio Criminalis Theresiana aneb ...hrdelnj Práwnj Rzád. Vídeň 1769. Uloženo ve VKOL pod sig. III 32.047. Tímto hrdeľním řádem Marie Terezie definitivně odstranila možnost soukromé žaloby v trestních věcech a pro řízení v trestních věcech byl zaveden princip oficiality.

¹⁴ Začala platit zásada: „Co není ve spise, neexistuje“, viz Malý, Karel: České právo v minulosti. Praha 1995, s. 144. Dokazování se přeneslo z přeličení do přípravného řízení, které počtem úkonů a časové narostlo. Blíže Kadlecová, Marta: Přípravné řízení v Obnoveném zřízení zemském. Srovnání české a moravské verze. Právněhistorické studie, 32, 1992, s. 115.

¹⁵ Foucault, Michel: Dohlížet a trestat. Praha 2000, s. 71.

¹⁶ Týž, s. 71.

¹⁷ Klabouch, s. 236.

¹⁸ Pro druhou polovinu 17. století se na trestní věci v českých zemích vztahovala působnost hrdeľního řádu pro Dolní Rakousy císaře Ferdinanda III. („Der Römischen Kayserlichen auch zu Hungarn und Böhheim u. Königlichen Majestät Ferdinandí dess Dritten Ertz-hertzogens zu Oesterreich...Neue Peynliche Landgerichts-Ordnung in Oesterreich unter der Ennss... Gedruckt und verlegt zu Wienn, bey Johann Jacob Kürner, 1678“, ve VKOL uloženo pod sig. II 630.057, dále Ferdinandea), tento hrdeľní řád byl pak vzorem pro Josefinu. Hrdelňí řád Ferdinanda III. aplikoval především pražský apelační soud. Viz Spurný, František: Čarodějnické procesy 16. a 17. století

v zemích Koruny české a formulovala pravidla inkvizičního procesu, i když akuziční nebyl stále vyloučen. Josefinský svod stanovil následující sled procesních úkonů v trestních věcech:¹⁹

---

a jejich právní aspekty. In: Hrdelní soudnictví českých zemí 16.–18. století. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995. Pardubice 1996, s. 133–140. Ferdinandea byla systematictější uspořádána než Josefina, skládala se ze dvou částí, jedna část obsahovala vysvětlení obecných pojmů, procesních institutů apod. a druhá hmotněprávní i procesněprávní ustanovení, měla podrobnější popis skutkových podstat i širší výčet trestněprávně stíhatelných skutků.

¹⁹ Sled jednotlivých procesních úkonů čerpám z Klaboucha, s. 244–251. Josefina obsahovala 23 článků (právní historik Slaviček označuje Josefinu: „...co do hmotného práva trestního jakožto pouhý, ovšem že příliš krátký a mnoha umírnění obsahující výťah...“ (cit. s. 285) z řádu Ferdinanda III. Jedná se zejména o procesní stránku věci, jako prameny Josefina uvádí především Carolinu, OZZ, Koldína a obecné právo německé (cit. s. 285), viz Slaviček, Josef: Úvod ve studium trestního hmotného práva vůbec a ve studium rakouského obecného zákonníka trestního ze dne 27. května 1852... Praha 1866), z hlediska našeho zájmu je důležitý článek 17 – O polehčujících okolnostech („Articulus XVII. Von denen Umständen, welche die That selbsten mindern“, cit. s. 67, patří sem především věk pachatele, těžká nemoc, duševní choroba, mentální zaostalost, ale i opilství „Trunkenheit“ apod.), článek 18 – O přitěžujících okolnostech („Articulus XVIII. Von denen Umständen, so die Straff schwerer machen“, cit. s. 69, jde zejména o souběh trestných činů „zweyerley Unthaten begagnen“, o recidivu, případně páchaní trestných činů řečeno dnešními slovy v podmince apod.) a článek 19 – Okolnosti a způsob spáchání zločinu a jeho trestání („Articulus. XIX. Auf was Weise die Ubelthäter, dem Verdienst und ihren Umständen nach zu bestraffen seynd“, cit. s. 72). I v Josefině, stejně jako v OZZ, bylo neurčitě rozlišeno zabití a vražda (viz čl. 19, § 8: „Der Todtschlag ist eines Menschens wiederrechtliche Entleibung...“, cit. s. 76), pod pojmem vražda se nemyslí pouze úmysl přímý, ale i nedbalost. Josefina specifikuje i otázky, jež musí soud řešit při projednávání trestného činu, jakým způsobem byla vražda spáchána, jakými prostředky, zbraněmi, jaká byla pohnutka u pachatele „Thäter“ apod. (viz čl. 19, § 8: „...welcher Gestalten, und wo er den Todtschlag begagnen, mit was vor Mittel, oder Waffen, wer ihme darzu geholfen? Und was ihn darzu bewogen?“, cit. s. 76). Dále zná Josefina i speciální skutkové podstaty vůči skutkové podstatě vraždy, k nimž patří i vražda dítěte otcem „Vatter-, Kinder- und Eheleut-Mord“, za tuto speciální skutkovou podstatu jsou zpřísněné tresty, v tomto případě se jedná o lámání v kole „Raddbrechen“, případně zpřísněné rozčtvrcením „Vierteln“ (viz čl. 19, § 9, cit. s. 77). Přihlíží se i k fakultativnímu znaku objektivní stránky trestného činu vraždy, přičemž Josefina zde v podstatě kopíruje ustanovení OZZ o vraždě spáchané způsobem „zvolným a nemilosrdným“ (viz čl. 19, § 8 „wann der Todtschlag bosshafftig und unbarmhertziger Weise geschehen“, cit. s. 77), což jsou znaky, jež mění základní skutkovou podstatu vraždy ve skutkovou podstatu kvalifikovanou. Taktéž Josefina nevynechává nutnost přihlídnout i k fakultativnímu znaku subjektivní stránky, k pohnutce, motivu. Citováno z „Der Königlichen Kayser auch zu Hungarn und Böhheim königl. Majestät Josephi des Ersten, Ertz-herzogens zu Oesterreich... Neue Peinliche Hals-Gerichts-Ordnung vor das Königreich Böhheim, Marggraffthumb Mähren und hertzogthumb Schlesien. Gedruckt zu Freyburg auf Kosten Martin Parcus 1711“ (ve VKOL pod sig. 7.002). Srovnej Rauscher, R: Trestní činy proti životu v Obnoveném zřízení zemském a v Hrdelním řádu Josefa I. In: Věstník československé společnosti pro právo trestní, 1928, roč. IV., č. 1 a 2, s. 27–31.

1. Udání.
2. Tzv. všeobecná inkvizice – všeobecné informace o podezřelém (procesní termín obviněný nebo podezřelý používám jako synonyma, recentní trestní řád s nimi identifikuje rozdílné fáze trestního řízení, Josefiná užívá zpravidla hmotněprávního termínu pachatel „Thäter“ či procesněprávního termínu vyšetřovavec „inkvizit“), soud předvolal všechny možné svědky a pokud nevznikly pochybnosti, tak je zatím vyslechl bez přísahy, taktéž byl vyslechnut podezřelý.
3. Pokud se podezření posílilo, tak došlo k internaci podezřelého a byla zahájena tzv. speciální inkvizice.
4. Výslech obviněného
5. Ohledání, prohlídka corporu delicti za účasti dvou soudců, písaře, případně lékaře.
6. Poté „pořádný examen“, tj. zevrubný výslech, kdy obviněný odpovídal sám bez obhájce. Soud mohl obviněného mást, klást mu otázky kápiciozní i sugestivní, čímž vedle vyšetřovance k tomu, aby překrucoval skutečnost, vsugerovával mu určitou odpověď.
7. Pokud obviněný zapíral, byli opětovně předvoláni svědci, kteří nyní museli svědčit pod přísahou, na řadu přišel taktéž oblíbený a hojně užívaný důkazní prostředek – konfrontace.
8. Teprve po této fázi byla „inkvizitovi“ povolena obrana a mohl si vzít obhájce, nahlédnout do spisu, navrhopat důkazy.²⁰
9. Poté následovalo rozhodnutí soudu, v hrdelních věcech se musely prvoinstanční soudy vždy radit se soudem apelačním, jehož význam v pobělohorském období velmi vzrostl.²¹

²⁰ Vlastní trestní dokazování Foucault přesně popisuje jako nikoli hledání v dualistickém systému pravdy a lži, ale dokazování se „řídilo principem plynulého stupňování: určitý stupeň, dosažený při dokazování, již stanovoval jistý stupeň viny a následně implikoval jistý stupeň trestu... Když byla jednou získána jistá domněnka, bylo možno legitimně rozehrát onu praxi, která v sobě nesla dvojí roli: začít trestat na základě již shromážděných informací a posloužit si tímto počátečním trestem k vymámení té zbývající pravdy“, Foucault, s. 80–81.

²¹ Ke konci 17. století se ustálila praxe, že od hrdelních soudů byl předkládán k posouzení a vynešení konečného rozsudku každý důležitější kriminální případ. Apelační soud zároveň nefungoval pouze jako odvolací instituce, ale poskytoval i tzv. naučení, v podstatě na dálku nařizoval, jakým způsobem má být vedeno vyšetřování. Vzrůst významu apelačního soudu a jeho vlivu na prvoinstanční soudnictví např. Neudertová, Michaela – Kuthanová, Lenka: Ke komunikaci apelačního soudu a městských hrdelních soudů v době pobělohorské. In: Hrdelní soudnictví českých zemí 16.–18. století. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995. Pardubice 1996, s. 63–99. Adamová, Karolína: Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651. In: *Collectanea opusculorum ad Iuris Historiam Spectantium* Venceslao Vaněček Septuagenario ab Amicis Discipulisque Oblata. Praha 1975, s. 101–112. Zdeněk, Václav: Příspěvek k dějinám královského apelačního soudu na Hradě pražském. Praha 1931.

10. Soud rozhodnutí zřídka vynesl, když se obžalovaný nepřiznal, přiznání bylo totiž velmi důležitým, ba klíčovým, procesním úkonem v inkvizičním řízení.²²
11. Pokud existoval dostatek indicií, byl nařízen útrpný výslech, ten se prováděl jen procesech, v nichž bylo možno udělit hrdelní trest. Samotný útrpný výslech podléhal řadě rituálů,²³ měl své psychické konotace, měl své stupně,²⁴ existovala možnost opakování, ale nejvýše třikrát, poté měl být inkvizit propuštěn jako nevinný.²⁵
12. K opravným prostředkům vůči rozhodnutím prvoinstančních soudů patřilo odvolání k apelačnímu soudu, které mělo suspenzivní i devolutivní účinek. Poté již byla možná náprava jen pomocí zvláštního institutu – revize (viz poznámka č. 7).
13. Po vyčerpání opravných prostředků, případně revize, byl nařízen výkon rozhodnutí. V případě hrdelních rozhodnutí byl výkon rozhodnutí opletlen řadou

²² Vlastnímu vyšetřování nevědivil princip materiální pravdy, ale inkvizice byla, jak píše Foucault, strojem, „...který produkuje pravdu v nepřítomnosti obžalovaného... V rámci zločinu, rekonstruovaného v zápisu, hraje zločinec, jenž se přiznal, roli živoucí pravdy. Doznání, čin odpovědného a promluvíšního kriminálního subjektu je doplňující součástí tajného a zapsaného vyšetřování. Odtud pramení důležitost, jakou celá tato procedura inkvizičního typu spojuje s doznáním“, Foucault, s. 74–75. Klabouch dodává, že soudy pokládaly za „nejjistější a nejvíce spolehlivý podklad rozhodnutí jen úplné přiznání samé strany, jež zejména v trestních věcech platilo za jedinou opravdovou jistotu“, Klabouch, s. 332.

²³ Cílem mučení „...bylo zkrotit zlo v člověku a odhalit pravdu o zločinu“, viz Dülmen, Richard van: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001, s. 29.

²⁴ Josefína přímo nařizovala v článku XVI. „O tortuře neb zostřeném výslechu“ (Von der Tortur oder scharpffen Frag), aby inkvizit byl před vlastním mučením seznámen s jeho průběhem, se způsoby, jichž kat užíval, s instrumenty apod., a stanovovala stupně mučení: 1. svazování neb šněrování, 2. palečnici, 3. jestliže nebylo možno užít palečnici, tak španělská bota, 4. skřípec, tzv. suché trápení nebo suché tažení, 5. oheň, tzv. světlé trápení, pálení svícemi apod. (viz čl. XVI., § 8: „Die Gradus Torturae aber seynd folgende: 1. Die Bind oder Schnürung 2. Anlegen der Daum-Stöcke 3. ...die Schraub-Stiffeln 4. Die Folterung 5. Das Feuer“, cit. Josefína, s. 62).

²⁵ Klabouch, s. 250. Ovšem stigma ulpělo na propuštěnci i tak, jelikož „setkání s katem z příkazu spravedlnosti, znemožňovalo znovuzačlenění do společnosti“ (Dülmen: *Bezectní...*, s. 63), propuštěnec musel zpravidla opustit svou komunitu a obnovit svou čest na jiném místě. K významu cti v raném novověku viz Dülmen, Richard van: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha 2003. Čest byla v raném novověku ústředním pojmem veřejného života, Petr Maťa ji ve své práci o české aristokracii let 1500–1700 negativně definuje jako neodvozenou od „svědomí, vnitřních hodnot a subjektivních pocitů, nýbrž naopak od vnějšího uznání...“ (cit. s. 23), přičemž čest je „...možno chápat jako zvláštní dobový kód, v němž byly šifrovány a čteny také sociální mechanismy...“ (cit. s. 27). Viz Maťa, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004. Pojem cti nebyl ovšem shodný u křesťanů a u židů. Židovská menšina mu nepřikládala takový význam a čest v raném novověkém pojetí tak, jak ji vnímalo křesťanské obyvatelstvo, nebyla tolik ústředním tématem sociálního života. Ztráta cti pro žida neznamenala fatální omezení života uvnitř souvřecské komunity.

rituálů a ceremoniálů, protože každý zločin byl chápán jako útok na vládce, každý zločin uťčil na panovníka osobně, „...poněvadž zákon představuje vůli panovníka“, veřejně provedená poprava se zařazovala „do celé řady velkých rituálů skrývané a znovunastolované moci...“.²⁶ Samotný pojem „veřejnosti“ výkonu rozhodnutí je rozpoznávacím znakem řízení v trestních věcech v raném novověku. Středověk byl typizován veřejným akuzacním procesem, veřejným sporem žalovaného a žalobce, naopak raně novověký tajný proces byl podroben veřejnému zkoumání až v „divadle hrůzy“ veřejné popravy. Ritualizace poprav v sobě nesla výchovný, odstrašující, slavnostní i kanalizující účinek.²⁷ Veřejná exekuce byla ve své podstatě liturgií, představením s přesně stanovenými úkony, s průvody, zastaveními na určitých místech, rozcestích, před branami kostelů, veřejnými vyznáními lítosti.²⁸ Celé představení muselo být přesně zrežirováno, odsouzení i soudci, diváci i kat museli hrát své předem předepsané role, jakékoliv porušení těchto zásad by znamenalo narušení řádu a bylo přísně sankcionováno. Veřejná poprava byla v 17. století součástí obrovského proudu katolické reformace, jež byla spojena s obnovou celého života v katolickém smyslu, což bylo spojeno s poutěmi a jinými barokními slavnostmi.²⁹ Dülmen sám definuje popravu, jako „...kvazináboženské pohřební procesi, resp. slavnost, při němž se zločinec stylizoval v kajícího křesťana, ba mučedníka, jehož požehnání a krev byly příslibem blaha...“.³⁰ Odsouzený měl až do konce celého trestního řízení hrát roli, jež očisťovala a ospravedlňovala „justici“, udržovala řád a trestní systém, jenž „...je třeba chápat jako aparát diferencovaného spravování nezákonností, v žádném případě jako aparát jejich potlačování“.³¹

Apelační soud v pobělohorském období

Apelační soud byl již zřízen v roce 1548 za účelem posílení královské moci vůči městům a vyvážení vlivu zemského šlechtického soudu. Během období let 1548–1620 se král snažil posilovat pozici této soudní instance ve smyslu nadřazení tohoto soudu ostatním soudům v českých zemích. Teprve bělohorská porážka a následné vydání OZZ a dalších právních aktů vyprofilovalo radu nad apelacemi

²⁶ Foucault, s. 87–88.

²⁷ Dülmen: Divadlo hrůzy..., s. 7 an.

²⁸ Foucault, s. 89.

²⁹ Význam poutě jako jednoho z druhů barokní slavnosti v podmínkách českých zemí nastínil např. Kalista, Zdeněk: Česká barokní poutě. Žďár n. Sázavou 2001. Pro německy mluvící katolické země Dülmen, Richard van: Kultura každodenní život v raném novověku. Náboženství, magie, osvícenství. Praha 2006, s. 75 an.

³⁰ Dülmen: Divadlo hrůzy..., s. 168.

³¹ Foucault, s. 140.

v hlavní odvolací instanci pro prvoinstanční soudy v českých zemích.³² Apelační soud se stal zároveň nejpovolanejší odbornou právní instancí, podával naučení, řešil odvolání, rozklady,³³ postupně po odborné stránce vedl soudní řízení u soudů nižší instance,³⁴ při revizích postupoval v součinnosti s Českou dvorskou kanceláří ve Vídni.³⁵ Apelační soud byl tvořen prezidentem a apelačními rady, s lavicemi doktorů a lavicí šlechticů (lavice měšťanská po Bílé hoře zanikla). Rozhodnutí rady nad apelacemi mohla být podrobena revizi České dvorské kanceláře, přičemž žádost o revizi měla suspenzivní a devolutivní účinek. V otázce působnosti³⁶ osobní podléhali apelačnímu soudu měšťané a obecný lid ve městech se zdržující, osoby vyšších stavů, pokud se kauza týkala jejich majetku k městu přínaležícímu, k apelaci se mohl odvolat i selský lid a ostatní usedlý lid, který byl v první instanci souzen krajskými hejtmany, radami královských měst nebo vrchnostenskými soudy.³⁷ V otázce působnosti místní se rada nad apelacemi vztahovala na všechny země Koruny české a od roku 1651 byla apelačnímu soudu svěřena i agenda hejtmantství německých lén,³⁸ v otázce věcné působnosti rozhodoval o odvoláních proti rozhodnutím prvoinstančních soudů a to ve věcech civilních i trestních, podával naučení, rozklady apod. Otázka příslušnosti apelačního soudu byla stanovena tak,

³² OZZ věnovalo apelačnímu soudu jen jeden článek, podrobněji se mu věnovaly deklaratoria a novely. Revizi nad rozhodnutími apelace měl jen panovník a žádost se předkládala české dvorské kanceláři. Viz Kadlecová: České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století. Praha 2005, s. 139.

³³ V případě rozkladu měl apelační soud vysvětlit nejasné výrazy a formulace v rozhodnutí, jež vydal. Viz Adamová, s. 110.

³⁴ Předepisoval tzv. interrogatorium, tj. soupis otázek, jež se měli klást obviněnému při vyšetřování, odpovědi obviněných nesly název tzv. responsoria. Zároveň tohle zvýšení významu rady nad apelacemi vedlo, jak píše Čechura, k přetížení apelačního soudu, což ovšem neznamenalo nárůst organizačních či administrativních chyb v práci tohoto soudu. Čechura sám píše, že „...v celé monografii, u více než půl tisícovky případů, jsem nalezl jen jeden, který prozrazuje, že úředníci Apelačního soudu, sídlící na Pražském hradě, poslali svůj dokument <<jinam než měli>>“, viz Čechura, Jaroslav: Kriminální a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650–1770. Praha 2008, s. 20.

³⁵ Český kancléř byl nejvyšším úředníkem Koruny a fakticky rozhodoval „...soudní věci, které v jakékoliv formě (revise, apelace, suppliky, stížnosti) na krále přišly, ve zvláštních soudních senátech.“, viz Kapras, Jan: Přehled právních dějin zemi České koruny. Právní prameny a dějiny státního zřízení do roku 1848. Díl I. a II. Praha 1927, s. 174. Česká dvorská kancelář měla „...působnost řádného nejvyššího soudu pro země koruny České...“, viz Kalousek, Josef: České státní právo. Praha 1892, s. 119.

³⁶ Působnost je myšlena pro období sklonku 17. století, v 18. století byla z působnosti pražského apelačního soudu vyčleněna jak Morava, tak i zbytek Slezska.

³⁷ Zdeněk, Václav: Příspěvek..., s. 10.

³⁸ Hausenblasová, Jaroslava: Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazením 1548–1627. In: *Paginae historiae* 13, Praha 2005, s. 13.

že je druhoinstančním soudem, ale mohl rozhodovat i jako soud prvního stupně a to v případech nebezpečných zločinů, které „...jako velezrada a selské vzpoury, bývaly příkazovány přímo k apelaci Pražské jakožto k první stolici“.³⁹ Apelační soud ve své činnosti aplikoval především Ferdinandu (Hrdelní řád Ferdinanda III. z roku 1656), jenž byl později v převážné většině převzat a kodifikován v Josefině.⁴⁰ I proto budeme jednotlivé procesní postupy apelačního soudu v případě „Abeles“ porovnávat právě s hrdelním řádem Josefa I.

Skutkové okolnosti kauzy „Abeles“

V líčení skutkových událostí budu vycházet především ze spisu sestaveného Johannem Wolfgangem Ebelinem z Friedberka,⁴¹ apelačním radou, jenž byl vydán v roce 1696, a ze seriálu věnovanému tomuto případu vycházejícím v roce 1885, kauze se na stránkách Světozoru věnoval český politik Emanuel Tonner.⁴²

25. 2. 1694 bylo anonymním listem na místodržitelství udáno, že židovský chlapec jménem Šimon Abeles, jenž se chtěl dát pokřtít, což lze dosvědčit svědectvími jezuitských otců Ondřeje Müntzera,⁴³ Viléma Dvorského, Jana Edera⁴⁴ a Jana

³⁹ Zdeněk, Václav: Příspěvky..., s. 11.

⁴⁰ Viz pozn. č. 17.

⁴¹ Johann Wolfgang Ebelin z Friedberka (*1650 Würzburg – †1712 Vídeň), doktor práv, od roku 1689 apelačním radou a referendářem, podílel se na soudním řízení v případě Abeles, za zdárné vyřešení této kauzy byl v roce 1698 povýšen do rytířského stavu, roku 1708 se stal referendářem České dvorské kanceláře. Viz Ottova encyklopedie – <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/244170-ebelin-z-friedberka>.

⁴² Emanuel Tonner (*1829 Velký Zdíkov u Vimperka – †1900 Praha), český politik, studoval i pracoval v Haliči, po návratu do Čech se věnoval polsko-ruské problematice a školské otázce, byl poslancem zemského sněmu za Národní stranu od roku 1863, od roku 1879 poslancem na říšské radě. Viz Ottova encyklopedie – <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/344352-tonner-emanuel-paedagog-cesky>.

⁴³ Teolog Ondřej Müntzer byl od 15. 3. 1693 do 26. 5. 1694 rektorem Karlo-Ferdinandovy univerzity. Viz Čornejová, Ivana: Dějiny Univerzity Karlovy 1622–1802 II. Praha 1996, s. 255. Zároveň byl rektorem koleji Tovaryšstva Ježíšova, od 1. 5. 1692–17. 5. 1695, viz Fechtnerová, Anna: Rektori koleji Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773. Sv. 1 – Čechy, Praha 1993, s. 55. Klementinští jezuité, blízcí sousedé ghetta měli přirozený zájem o židy, o jejich obrácení od „nevěry“.

⁴⁴ Jan Eder v roce 1696 inicioval v Praze latinské vydání knihy líčící smrt Šimona Abelese pod názvem „Virilis Constantia Pueri duodennis Simonis Abeles in odium Fidei a Judeo parente, Lazaro Abeles...“. Ve VKOL uloženo pod sig. 36.043. Páter Jan Eder byl znám svými proselytskými snahami, navazujíc na nepřilíh úspěšné snahy Jindřicha Blyssenia z pol. 16. století, a patřil k největším obrázcům židů ke katolické víře, v případě Šimona Abelese byl aktivní nejen spisováním, ale i praktickým podílem na organizování honosného pohřbu, viz Rezek, Antonín – Svátek, Josef: Vladaření císaře a krále Leopolda I. Část II. Praha 1894. Egon Ervin Kisch o 250 let později nadepíše kapitolu ve své knize Pražský pitaval taktěž „Ex odio fidei...“, ale nenávisť vidí na straně

Kapétu,⁴⁵ byl zamordován.⁴⁶ Šimon byl umístěn pro větší bezpečnost u židovského konvertity („od židovské newěry odstoupil a se k samospasytelné Katolické Wjře a ke křtu swatému obrátil...“)⁴⁷ Františka Kavky na Starém Městě. Odtud byl prý odvečen svým otcem Lazarem do židovského města, kde prý jedem ve víně bylo pachole 21. 2. zavražděno. Poté došlo k tajnému a rychlému, tedy podezřelému, pohřbu za účasti správce hřbitova (dohljdatel krchowa) Jeruchena, nemocničního pomocníka (slauhu spsitálu) Hirssla Keselese a Wolfa Schmeilese. Na základě tohoto anonymního udání, které, jak vyšlo později najevo, sestavil koncipista na místopředsedství Konstantin Vilém Frenking z Hohenbergu⁴⁸ (ten byl zpraven židem Joselem Pasem),⁴⁹ byl vyzván hejtman na Starém Městě hrabě Jindřich

jezuitů, přičemž u tvzení uvedená v prvotním impulsu k celému procesu, v udání, kde jsou nabízení jako svědci čtyři jezuité, považuje za prapodivné a ukazující odkud vítr vane a kdo měl zájem podnitit celé řízení. Viz Kisch, Egon Ervin: Pražský pitaval. Praha 1968, s. 103–111. Ke stejné verzi se přiklání i Jindřich Francek, který považuje celý proces za justiční vraždu, viz Francek, Jindřich: Zločin a trest v českých dějinách. Praha 1999, s. 281–282. K jezuitským proselytským snahám v období po 30. leté válce patří i dům pro neofyty, tzv. Bělohrad, jenž sloužil pokřtěným židům, viz Vilímková, Milada: Židovské město pražské. Praha 1990, s. 61.

⁴⁵ Kapéta, Jan, příp. Capeta (Kappeta), Joannes (*18. 1. 1652 Telč – †6. 11. 1723 Košumberk u Skutče), v letech 1708–1711 rektor jezuitské koleje v Olomouci, viz Schulz, Václav (ed.): Korrespondence jezuitů provincie české z let 1584–1770. Praha 1900, s. 194. Biografická data dostupná též na http://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_rektorů_Univerzity_Palackého_v_Olomouci.

⁴⁶ Mord je širší pojem pro zbavení života, nejedná se pouze o přímý úmysl, tedy o vraždu, ale i o zabití. Viz poznámka 18.

⁴⁷ Ebelin, Johann Wolfgang: Inquisitorj Process, který w Starém Městě Pražském... od Slavného Královského Appellacy-Trybunálu... Leta 1694 proti obaum Židům Pražským totiž: Lazarowi Abelesovi a Löblovi Kurtzhandlowi, za Příčinau z Nenávisti Wjry Křestianské... weden byl... W Starém Městě Pražském 1696, s. 1–2. Uloženo ve VKOL pod sig. 7.642. Citace z Ebelinova spisu nejsou transkribovány na základě zásad stanovených Josefem Vintrem, viz Zásady transkripce českých textů z barokní doby. Listy filologické, 1998, č. 3–4, s. 341–346. Transkribovány jsou pouze zvláštní znaky, interpunkce je modernizována tak, aby zachovala logické členění originálu, jména jednotlivých osob jsou psána dle dnešního úzu (Karel Agrikola z Limburka, Bohuslav Voříkovský z Kundratic apod.), některá jména jsou ponechána v originální formě (Pavel Freyslam apod.). Citace z vyšetřovacího spisu by měly ukázat „autentický text se vši jeho dobovou barvitostí... (bez L. N.) jazykové parafráze do dnešní češtiny“, viz Vinter, s. 341.

⁴⁸ Frenking (Frenkyk) byl koncipistou v německé kanceláři na místopředsedství, zemřel v roce 1699, viz Roubík, František: Místopředsedství v Čechách v letech 1577–1749. SAP, 1967, č. 2, s. 591.

⁴⁹ Josel Pas tvrdil, že dané informace slyšel na ulici od dětí, že Šimon (Šimele, Simerle) byl narychlo pohřben, ač byl zdrav, načež to šel Pas oznámit koncipistu Frenkingovi. Sám Ebelin uvádí ve spise: „gak řjdký Příklad gest! Aby gedem žid nětco proti swé židovské newěře křestianu swěřil“, Ebelin, s. 63. Podezřelé je to i z důvodu, že židé byli bráni jako kolektivní jednotka, z čehož plynuly kolektivní práva, povinnosti, ale i kolektivní vina, proto každé ohrožení jednoho souvěre znamenalo potenciální ohrožení všech. Přesně tuto situaci popisuje Feuchtwanger, Lion: Žid Süß. Bratislava 1967, s. 172, kde líčí atmosféru ghetta: „Všetci navzájom si boli nepriateľmi, jeden s druhým úzko spojený lebo najmenšia chyba alebo nešikovnosť jednotlivca mohla byť nešťastím

z Kutenštejna,⁵⁰ aby provedl zadržení označených osob, zajištění svědků, a byla provedena exhumace Šimonova těla.

Trestní spis

Samotný Ebelinův trestní spis je samozřejmě vydán za účelem potvrzení správnosti rozhodnutí a celého řízení, které proběhlo u apelačního soudu. Celý spis má zároveň propagační roli, spadá do doby otevřeného úřednického antisemitismu habsburské monarchie⁵¹ a v neposlední řadě byl vydán na základě přání císaře Leopolda, jež je tlumočeno hned na začátku celého spisu formou dopisu císaře (skrže Českou dvorskou kancelář)⁵² datovaného 18. 11. 1694, v němž uvádí, že během celého procesu shledal „mnoho obzvláštních a to syc pamětihodných věcí se vyskytlo...“, načež by bylo vhodné, „...kdyby ten celý Příběh dobře vypracovaný weyslowně a okolostogjčně spolu s těmi k tomu slauzjčými hlawnjmi Inquisitorjnji případnostmi weřegně wytisstěn byl...“.⁵³ Celý proces rozboříl

---

všetkých“. Toto vše bylo znásobeno antisemitskou a pogromistickou atmosférou poslední čtvrtiny 17. století v Praze, viz poznámka 51.

⁵⁰ Od roku 1678 nabyli královští hejtmani větší pravomoce ve věcech veřejných, politických i vojenských a na postranních právech, zároveň rostl jejich podíl na správě pražské židovské obce. Viz Smolová, Věra: Rada Starého Města pražského v letech 1650–1715. In: Pražský sborník historický XXIV. Praha 1991, s. 5–6.

⁵¹ Období úřednického antisemitismu let 1689–1726 (viz Kuděla, Jiří: Poznámky k dějinám Židů v habsburské monarchii v 16.–19. století. *Folia Historica Bohemica* 16, 1993, s. 7–33.) je charakterizováno neustálou hrozbou vystěhování nad židovským obyvatelstvem v Čechách, především v Praze. Kauza „Abeles“ byla již třetí událostí druhé poloviny 17. století, jež byla spjata s pražskými židy a ohrozila jejich existenci ve městě. Mor v roce 1680 i požár ghetta a následně značné části Prahy v roce 1689 vytvořily pogromistickou atmosféru, jež měla mít vyústění ve vypovězení židů z Prahy a Čech. Následky moru byly děsivé, zemřelo přes 15 tis. obyvatel Prahy, z toho přibližně 11 600 křesťanů a přes 3500 židů. Přesná čísla, i když ne zcela shodná, uvádí Pěkný, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 90, a Feder, Richard: *Naše milénium VIII*. Období od třicetileté války až do smrti Karla VI. 1648–1740. *Věstník židovských náboženských obcí v Československu*, č. 6, s. 4. Naopak Lachman uvádí počet obětí moru v Praze na 6 tis. a v celých Čechách na 40 tis., viz Lachman, Tomáš: *Lékařství a zdravotnictví v českých zemích doby pobělohorské*. *Historický obzor*, č. 7–8, 1994, s. 183. Číselné je asi nejvěrohodnější Čáňová, Eliška: *Mor v Čechách v roce 1680*. *SAP* 31, 1981, s. 265–337. K vnímání moru současníky studie viz Havlík, M. Jiří: *Morová kázání Christiana Augustina Pfaltze (1629–1701)*. *Listy filologické*, 2006, č. 1–2, s. 145–160. Podobně katastroficky pro pražské židy dopadl i požár z června 1689, kdy staré ghetto fakticky zaniklo, ale podařilo se za cenu značných subsidií úředním místům a za pomoci souvěrců z ciziny zmodernizované ghetto, tentokrát v kamenné podobě, znovu vystavět. Viz Pěkný, s. 91–93.

⁵² Nejvyšším kancléřem byl František Oldřich hr. Kinský (kancléřem v letech 1683–1699). Soupis fungování a jmenného obsazení českého místodržitelství a nejvyšších zemských úřadů viz Roubík, František: *Místodržitelství v Čechách v letech 1577–1749*. *SAP*, 1967, č. 2., s. 539–603.

⁵³ Ebelin, nečíslováno.

hladinu „veřejného mínění“, proces byl na tehdejší dobu výrazně medializován, po celé střední Evropě se šířily tzv. létací listy, byly vydány tři jazykové mutace trestního spisu apod.⁵⁴ Poslední vydání spisu vyšlo ještě v roce 1728.⁵⁵ Je tedy nutno jej pojímat z hlediska účelovosti, z hlediska zájmů vrchnosti, na což upozorňuje i Dülmen, označujíc rozsudky a jim předcházející řízení jako odraz „nejen zájmů lokálních společenství, ale stejně tak i nadřazené zájmy vládnoucí moci“.⁵⁶ Na druhou stranu trestní spis poměrně objektivně zachycuje postup inkvizice, užívání jednotlivých procesních úkonů, zajištění osob a důkazů, používání jednotlivých důkazních prostředků, hodnocení důkazů, vůbec celý proces dokazování, vlivy České dvorské kanceláře ve Vídni jakožto revizní instance apod. V tomto ohledu je Ebelinův spis důležitým pramenem a umožňuje nám rekonstruovat prvoinstanční inkviziční proces u rady nad apelacemi.

Obsah a struktura trestního spisu

(inkviziční postupy, důkazní prostředky, dokazování)

Vlastní vyšetřování případu započalo výpovědí svědka Konstantina Frenkinga, jenž zopakoval tvrzení obsažená v udání na místodržitelství z 25. 2. 1694. Místodržitelství pověřilo v úvodní fázi vyšetřováním komisaře Karla Agrikolu z Limburka a Bohuslava Voříkovského z Kundratic,⁵⁷ kteří 26. 2. provedli zatčení Lazara Abelese⁵⁸ a jeho židovských hřbitovních pomocníků (viz výše). 27. 2. proběhla exhumace, mající klíčový vliv na výsledek celé inkvizice, protože její provedení mohlo mít výrazný dopad na pozdější několikrát lékařské znalecké posudky.⁵⁹ První ohledání po exhumaci provedli dva lékaři Václav Hynek Pavlovský a zemský fyzik Valentin Kirchmayer⁶⁰ a dva přísežní ranhojiči (balwjři) Pavel Freyslam

⁵⁴ Pěkný, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 253–254.

⁵⁵ Čornejová, Ivana: Truchlivý příběh židovského chlapce Šimona Abelese. *Reflex*, č. 26, 1999, s. 60.

⁵⁶ Dülmen: *Divadlo hrůzy...*, s. 48.

⁵⁷ Oba dva byli dlouholetými členy městské rady na Starém Městě, viz Smolová, Věra: Rada Starého Města pražského v letech 1650–1715. In: *Pražský sborník historický XXIV*, Praha 1991, s. 33–34.

⁵⁸ Obvinění Lazara Abelese ze zavraždění syna znamenalo nařčení z velmi závažného trestného činu, ohodnoceného nejpřísnějšími sankcemi, jednalo se o speciální skutkovou podstatu ve vztahu k vraždě obecné, viz pozn. 18.

⁵⁹ Již během vyšetřování bylo poukazováno na to, že exhumace mohla způsobit část povrchových zranění, jež byly připisovány obviněným Lazaru Abelesovi a Löblu Kurtzhandlovi.

⁶⁰ Pojem fyzik nebo medik se dobově užíval pro promováného lékaře, viz Lachman, Tomáš: *Lékařství a zdravotnictví v českých zemích doby pobělohorské*. *Historický obzor*, č. 7–8, 1994, s. 183. Sám Kirchmayer (Kirchmajer) byl zkušeným lékařem, jenž sloužil již v zdravotní radě pro pestiferis (mor, morovou nákazu) v letech 1679–1680 jako odborný dozor. Zmiňuje se o něm

a František Karel Fritschen, kteří v pořízeném protokolu o exhumaci a prohlídce mrtvoly⁶¹ uvedli, že kromě rány velikosti groše na hlavě na levé straně (tzv. židovínách) je „...druhé přibjkr krku zlomené gest, tak že mohl prst mezy ně wložiti“.⁶² Resumé po prvním ohledání mrtvoly znělo, že dítě nezemřelo od nemoci, ale ránou, nějakým násilným způsobem.⁶³ Po těchto prvotních úkonech postoupilo místodržitelství případ k radě nad apelacemi, jež v jistých případech sehrávala i roli prvoinstanční stolice, s protokolem o exhumaci a ohledání a doprovodným dopisem v němž stálo, že apelační tribunál je v „...takových hrdelných věcech v tomto dědičném Král. Czes: za wrchnj Instanti předstawená gest...“.⁶⁴

Prezidentem apelačního soudu, jímž byl v této době Václav Vojtěch hrabě ze Šternberka,⁶⁵ byli jmenováni dva vyšetřující radové, ze šlechtické lavice Maxmilián Hartmann z Klarštejna a z doktorské lavice Jan Wolfgang Ebelin z Friedberka a jako pomocník jim byl přidělen český sekretář Kašpar Jan Kupec z Bilenberka.⁶⁶ Poté přistoupili vyšetřovatelé ke zpřístupnění těla Šimona Lazarovi Abelesovi a ihned poté následovala pitva, již provedl lékař a v tomto čase již skororektor Karlo-Ferdinandovy univerzity Jan Antonín Cassinis de Bugella⁶⁷ ve spolupráci se zemským fyzikem účastným exhumace Valentinem Kirchmayerem. Pitevní nález shledal poranění na hlavě po úderu a v šiji „...mezi prwnjm a druhým přibjkm krku

---

ve svém deníku velmistr křížovnického řádu Jiří Ignác Pospíchal, viz Pošmourný, Josef: Deník křížovnického velmistra Jiřího Ignáce Pospíchala (z let 1662–1696). Praha 1932, s. 59.

⁶¹ O exhumacním protokolu uvedl Kisch, poněkud zmateně a nepochopitelně vzhledem k tomu, že exhumace a ohledání mrtvoly není pitva, že „...je výsměchem faktu, že osmdesát let předtím působil v Praze anatom věhlasu Jesseniova“, Kisch, s. 107. Josefina uvádí postup při ohledání těla v článku 5. „Von Erhebung des Corporis Delicti“, v § 2 je nařízen postup osob účastných na vyšetřování, od příseděného písaře (geschwornen Schreiber) po ranhojiče (Wundarzt), viz Josefina s. 17–18.

⁶² Ebelin, s. 6.

⁶³ Jeden z prvních rozporů vůči udání, jež operovalo s otrávením židovského chlapce.

⁶⁴ Ebelin, s. 7. Dopis byl signován úředníkem české kanceláře na místodržitelství Václavem Ševčíkem s datem 1. 3. 1694, viz Roubík, s. 599.

⁶⁵ Funkční období Václava Vojtěcha hr. ze Šternberka bylo v letech 1690–1696, viz Roubík, s. 580–601.

⁶⁶ Kašpar Jan Kupec z Bilenberka, *1655, jazykově velmi dobře vybaven, kromě němčiny a češtiny uměl i románské jazyky, od roku 1688 byl českým sekretářem při radě nad apelacemi, ostruhy si vysloužil především při vyšetřování série požárů v Čechách v roce 1689 (jedním z nich byl i požár v ghettu), z nichž byli obviněni francouzští vojáci. K osobě Kašpara Kupce viz Jireček, Hermene-gild: Právnícký život..., s. 426–427.

⁶⁷ Jan Antonín Cassinis de Bugella, *1659 – †1719, rektor univerzity od 26. 5. 1694 – 9. 7. 1695, viz Čornejová, Ivana: Dějiny Univerzity Karlovy, s. 255. Dále internetová verze Bibliografického slovníku Českých zemí přístupna na <http://www.hiu.cas.cz/cs/download/biogr/bs1.pdf>.

dolýk od wywinutý neb wylomený pocházegýjý znamenán byl...“ a dále nestrávenou potravu v žaludku.⁶⁸

Vedle zadržení Lazara Abelese bylo provedeno i zajištění jeho ženy Ley Abelesové a kuchařky Hännerle (Hanele), jejichž výpovědi⁶⁹ byly nakonec klíčem celé inkvizice. Všechny tři klíčové zajištěné osoby⁷⁰ byly umístěny na různých místech v Praze (Nové Město, Staré Město, Malá Strana), aby jejich výpověď probíhala bez ovlivňování a především proto, aby obě ženy nebyly vystaveny vlivu Lazara. Prvotní výpovědi se nesly ve stejném duchu, kdy Šimon byl označen za nemocné dítě mající psotník a rána na židovinách (levém spánku L. N.) pozůstala po prašivíně (vyřezaném vředu L. N.). Apelace si proto opět zažádala, řečeno dnešní terminologií, o znalecký posudek lékařskou fakultu v čele s děkanem Janem Antonínem Cassinisem de Bugellou. Posudek opětovně stvrdil, že dítě zemřelo násilnou smrtí, což přísežně dosvědčili znalci: „A to gest nasse společné dobře rozvážené mjnňej a zdánj, z kteréhož my před Bohem a celým swětem odpowjdati sobě trauffáme zůstawagic...“⁷¹

Po posudku lékařské fakulty přistoupili inkvizitoři k sérii důkazních prostředků, k výpovědi obviněného, výpovědi svědků a především konfrontacím, jež byly velmi oblíbeným procesním důkazním prostředkem, protože byl tento institut během vyšetřování často opakovaně využíván. Svědkové ve svých výpovědích nepřimo usvědčovali Lazara ze lži, vyvraceli jeho tvrzení o zdravotním stavu Šimona, potvrzovali vůli Šimona nechat se pokřtít. Lazar ve svých výpovědích i v konfrontacích se svědky neustále popíral mu předkládaná tvrzení. Zlomem ve vyšetřování se stalo náhlé zjevení korunní svědkyně, židovského děvčete Sáry Uresinové,⁷² která uvedla, že v roce 1693 pracovala v domě Lazara Abelese ve službě u krčmáře Davida Sturmese (Stummese), tvrdíc, že bylo všeobecně známo, že Lazar Šimona z důvodu jeho přichylnosti ke křesťanství bil a týral.⁷³ Poté byla Sára po jedné výpovědi na

⁶⁸ Ebelin, s. 10–11.

⁶⁹ U výpovědi je nutno mít na paměti, že písař zpravidla upravoval výpověď účastníků řízení do soudobého právníckého jazyka, tedy šlo o filtrovanou autenticitu. Viz Čechura, Jaroslav: Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti. Praha 2001, s. 26.

⁷⁰ Ale nepodařilo se nikdy zajistit důležitého svědka Kavku, u něhož měl být Šimon na popud jezuitů ubytován. V trestním spisu se setkáváme pouze s krátkou notickou, že Kavka „...dávno pryč utekl“, Ebelin, s. 5.

⁷¹ Ebelin, s. 14.

⁷² Zjevení Sáry *deux ex machina* vyvolává pochybnosti, především z toho důvodu, že v té době prodělávala konverzi ke katolictví, byla vystavena vlivu jezuitů, což zavdává důvod k myšlence o navedení ke svědectví (křivému?) z jejich strany.

⁷³ Ebelin, s. 26–30.

staroměstské radnici umístěna do jednoho sálu, odkud dobře slyšela vyvracivší odpovědi Lazara,⁷⁴ načež došlo ke konfrontaci, po níž byl Lazar „železmi a Pauty na obauch nohách a na gedné ruce dobře zaopatřený“⁷⁵ odveden do své cely do věže radnice, kde spáchal sebevraždu.⁷⁶

Smrt Lazara nebyla prozatím oznámena ostatním dvěma důležitým zajištěným osobám, manželce Lee a kuchařce Hanele. Při výslechu kuchařky bylo pohroženo torturou,⁷⁷ což znamenalo změnu výpovědi Hanele ve smyslu, že Lazar dal

⁷⁴ „Gestli gsem se bil aby mně d'ábel bil“, „Ať mne Čzert roztrhá“, „Aby mne d'ábel w powětrj roztrhal gestli sem ho bil“, Ebelin, s. 31–32.

⁷⁵ Ebelin, s. 33.

⁷⁶ Sebevražda byla závažným porušením procesního řádu ve smyslu předepsaných rolí, které měli jednotliví aktéři inkvizičního řízení sehrát. Sebevražda proces vždy poškozovala a znevěrohodňovala vyšetřující orgány. Sebevražda je podivná i z hlediska náboženského (i z hlediska judaismu se jedná o smrtelný hřích) a její samotné provedení, podle toho, jak je líčeno v Ebelinově spise, nebylo zrovna jednoduché, vzhledem k omezené Lazarově hybnosti. Inkvizitor Ebelin píše, že vzal „swau hasarasowu Pantly kterau se židě opasowati obyčeg mywagj z těla wzal takowau na dwognásobnj zeleznu mřjžj nahoře prostředkem malého dřewenného Sspaljku dosáhl přiwázal a pak do ty pantle krk strčjc sám sebe oběsyl a nebo raděgi zasskrtil“, Ebelin, s. 33. Trestní právo raného novověku si vyžadovalo provést popravu i tzv. „in effigie“, tedy na mrtvole, proto byl Lazar 16. 3. 1694 z rozhodnutí apelačního soudu „k ...obecnému dobrému a wssem ginjm k weystraže a příkladu z toho mista swého zasskrcenj, skrze poprawnjho Mistra shožen, skrze Město na místo Poprawnj wywlečené, tam otewřené, srdce z něho wen wytažené, gemu okolo huby otlučené, pak na čtyry čtwrtě rozdělené, na hranicy uwržené a weřegně spálené býti má“, Ebelin, s. 48. Sebevražda byla trestná i z hlediska psaného práva, Josefina uvádí skutkovou podstatu sebevraždy v článku XIX, § 17, přičemž se mělo nejdříve vyšetřit, za jakých okolností k ní došlo, vyslechnout spolubydlici a sousedy („Mithausgenossen, als auch der Nachbarschaft“, cit. s. 82), zdali se nejednalo ze strany pachatele o duševní chorobu, melancholii, mělo se zkoumat, zdali duševní útrapy způsobily změny v chování a činnosti apod. (jednalo se zde o legislativní dopad dualistického pohledu na sebevraždu, Tinková, s. 237, viz níže). Pokud se nejednalo o duševní chorobu, ale sebevražda byla spáchána pouze z čistého zoufalství („...von einer pur lauterem Verzweiflung herrühre“, cit. s. 82), tak měl kat tělo vyvléct na místo, kde došlo k danému činu, poté vynést z města a na zvláštním místě (pod šibenicí) zakopat. Hrdelní řád Ferdinanda III. přímo v 69. článku („Von der selbst eygenen Entleibung“), v § 2, uvádí kvalifikovanou skutkovou podstatu sebevraždy ve vězení ve vztahu k základní skutkové podstatě sebevraždy. Tělo takového sebevraha, který se tímto činem chtěl vyhnout trestu („der sich in der Gefängnuss zu Entfleibung der schwären Straff entleibt...“), mělo být na hranici spáleno nebo vpleteno do kola nebo pověšeno („...auff den Scheiterhauffen geworffen und verbrennt oder auch auff das Rad gelegt oder auffgehencckt werden“), viz Ferdinanda, s. 96. Sebevraždu v raném novověku a osvětské době, její význam, vnímání, symboliku podrobně rozebírá Tinková, Daniela: Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Praha 2004, s. 232–309. K samotnému vnímání sebevraždy v raném novověku, i když z křesťanského hlediska, slovinský historik Studen, Andrej: Zvláštnosti trestu za sebevraždu a sodomii v novověku. In: Per Saecula ad Tempora Nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, 2007, s. 388–393. Studen uvádí, že sebevražda byla porušením nejen božského, ale pozemského řádu a jeho autorit.

⁷⁷ Viz Josefina, čl. XVI., s. 59–67. Tortura byla pro pozdější osvětské nejvíc tepaným znakem raně

Šimonovi k jídlu herynka, po němž omdlel, dále že ji Lazar navedl, aby lživě vypovídala.⁷⁸ Při konfrontaci se Sárrou Hanele dosvědčila, že Šimon byl často bit, a dodala, že sám Lazar jí řekl, že dal „sem mu něco snísti a dal sem mu gednu za krk neb těmeno“.⁷⁹ Po procesních úkonech týkajících se Hanele byla provedena výpověď manželky Ley (stále nevěděla, že Lazar je mrtev), i jí bylo pohroženo torturou, přesto dál trvala na psotníku a z něho plynoucího nechutenství, dále trvala na churavění trvajícím přibližně 8 dní. Při následné konfrontaci Ley a Hanele došlo k dalšímu zlomu při vyšetřování, když bylo poprvé během řízení vzneseno jméno Löbla Kurtzhandla, kterého Lea označila za vraha z příčiny náboženské.

Ohledně potě byl vydán, řečeno opět dnešní procesní terminologií, příkaz k zatčení na Löbla, jenž byl neprodleně dopraven do Prahy. Během všech svých výpovědí Löbl zapíral, byl velmi útočný, nepoddajný, označoval svědky za „ssemly a kurwy“,⁸⁰ taktéž činil i při konfrontacích. Když byl konfrontován se svědkem Rebbe Lipmanem, který byl v inkriminovaný den na návštěvě u Lazara a jenž tvrdil, že v daný den tam byl i Löbl a že slyšel z komory křik, tak opětovně tvrdě zapíral. Nezlomila jej ani hrozba mučením, ani vlastní mučení, kdy se nepřiznal.⁸¹ Rozhodnutí apelačního soudu bylo podrobena zkoumání císařem, jenž exekuci rozhodnutím z 30. 4. zastavil a dal příkaz k bedlivému střežení Löbla, aby nedošlo

---

novověké justice. Sám Beccaria odsuzoval torturu s přílehlavým tvrzením, že slouží „jako prostředek k osvobození silných a svalnatých zločinců a k odsouzení slabých nevinných“, viz Tinková, s. 55.

⁷⁸ Výpověď kuchařky, Ebelin, s. 33–36. Tahle změna výpovědi od psotníku k herynku, ovšem svědčí spíše původnímu udání, které hovořilo o otravě, a nikoli znaleckým posudkům přiklánějícím se k násilné smrti. Otrava, vražda jedem (Gifft), byla považována za velmi závažný trestný čin, Josefina jí v čl. 19, §16, věnuje větší rozsah než jiným skutkovým podstatám, navíc je zde uvedena i kvalifikovaná skutková podstata v podobě otrávení veřejných rozvodů a zdrojů vody („Die Straff wird verschärfet, wann mehr Leut davon umkommen oder die Vergiftung gar gefährlich gewesen als Brunnen, Cisternen und öffentliche Wasser...“, Josefina, cit. s. 81).

⁷⁹ Ebelin, s. 38. Před konfrontací ovšem Hanele o žádném násilí nemluvila, a už vůbec ne konkrétně o úderech na krk a hlavu.

⁸⁰ Při konfrontaci s Leou reagoval na její tvrzení slovy „To není prawda, ty lžess gako kurwa“, Ebelin, s. 55.

⁸¹ Navíc platilo, že pokud byl třikrát obviněný podroben mučení a nepřiznal se, měl být propuštěn jako nevinný, což se v této kauze nestalo, k usvědčení se nepodařilo z Löbla vymámit to nejdůležitější, tedy přiznání, rozhodnutí apelačního soudu muselo padnout na základě svědectví, konfrontací a dalších důkazů získaných ze znaleckých posudků, což muselo v očích samotných soudců snižovat legitimitu jejich rozhodnutí. Tonner chápal Löblova zatvrzelost jako výsledek plynoucí: „...z fanatismu náboženského..., že zavražděním ubohého hochy nedopustil se zločinu, nýbrž naopak vykonal čin záslužný“, Tonner, 3. 7. 1885, s. 451–454.

k sebevraždě jako v případě Lazara. Tato fáze řízení (fáze vyšetřovací)⁸² byla nakonec skončena 7. 10. 1694. Česká dvorská kancelář ve Vídni, jakožto revizní instance dle OZZ, se na základě zpráv od apelačního soudu ze 30. 5., 27. 6. a na základě inkvizičních akt rozhodla dát souhlas s výkonem rozhodnutí, jež bylo stanoveno tím nejtěžším z trestů, a to lámáním v kole. Löbl na rozhodnutí císaře opětovně reagoval tvrzením, že nevraždil, že ho odsoudili na základě uplacených svědků.⁸³

Pohřeb Šimona Abelese a výkon rozhodnutí

(barokní slavnost v podobě ritualizovaného pohřbu mučedníka, ceremoniály a rituály hrdelních exekucí)

Dříve než přistoupíme k závěrečné fázi řízení o trestní věci, tedy k výkonu rozhodnutí, zastavme se ještě u jednoho důležitého okamžiku, jenž probíhal současně s vyšetřováním a jenž byl doprovodnou součástí celého inkvizičního divadla.⁸⁴ Touto událostí byl vlastní pohřeb Šimona Abelese.⁸⁵ Byla to velká barokní náboženská slavnost s propagandistickými prvky,⁸⁶ s prvky víry v zázraky apod. Pohřeb byl pečlivě připraven na 31. 3. 1694,⁸⁷ tělo Šimona bylo vystaveno v Týnském chrámě a mělo demonstrovat zázrak v podobě jeho nezetlení⁸⁸ a tryskající krve

⁸² Celé řízení mělo tři základní složky, fázi vyšetřovací (Nachforschung, Inquisition), fázi nalézací, která se v podstatě skládala z vnesení a vyhlášení rozhodnutí. Třetí složkou byla fáze vykonávání. Srovnej Solle, Václav: Trestní soudnictví předběrnové v českých zemích. SAP, 1962, č. 1, s. 112–113.

⁸³ Ebelin, s. 84.

⁸⁴ O důležitosti pohřbu svědčí i dopis adresovaný na místodržitelství, odeslaný pražským arcibiskupem Janem Bedřichem z Valdštejna (arcibiskupem 1675–1694), jenž vyzýval ke schůzce k projednání organizace celé pohřební slavnosti: „pročež zanecháme Wa: Excell: a nassým mnoha Wážným Pánům na vůli, zdali by se jim libilo, jisté z Král: Slaw: Appelacy Komory, neméně také z Magistrátu Král: St: Města Pražského k tomu zřízené gmenowati, kteříby wedle nassých k tomu také zřízených Konsystoře radd, zeytra neb v pátek... v tomž Teynským kostele spolu se sgti...“, viz Ebelin, s. 65.

⁸⁵ K tématu smrti a křesťanským pohřebním rituálům v českých zemích v raném novověku sborník „Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku. Praha 2007. Sest. Martin Holý a Jiří Mikulec“.

⁸⁶ Tonner, člověk 19. století, formovaný pozitivismem a osvícenstvím, charakterizuje vyznění pohřbu: „...doba tehdejší dovedla tohoto využitkovati horlivostí až hnusnou“, viz Tonner, Emanuel: Oběti náboženského fanatismu. Světozor, č. 28, 26. 6. 1885, s. 435.

⁸⁷ Tohle datum uvádí Tonner, Světozor, 26. 6., s. 435. Trestní spis uvádí datum 30. 3., viz Ebelin, s. 68.

⁸⁸ Kromě tváře, která byla naběhla, tak zbylé tělo bylo „mėkké a k dotýkánj se geho ohybné tak dobře gako massu gednoho žiwého člověka a syce bezewssý neymenssý zlé neb protiwné wůně bylo...“, viz Ebelin, s. 68.

z místa smrtelného zranění, do něhož namáčeli návštěvníci chrámu kapesníky.⁸⁹ Skrze celou Prahu byl vypraven velký průvod, v němž šli všichni žáci pražských křesťanských škol, rakev neslo „16 mládenců pláštiky červenými oděných a věnci na hlavě ozdobených, po jejichž boku 12 jiných podobně vystrojených neslo pochodně červené“.⁹⁰ Pohřební obřad vedl světicí biskup Jan Hynek Dlouhoveský z Dlouhé vsi (*1638–†1701)⁹¹ a účastnil se jej i nejvyšší purkrabí Adolf Vratislav ze Šternberka.⁹² Pohřeb byl demonstrací vítězné katolické víry, demonstrací víry v zázraky, oslavou vítězství protireformace. Šimon Abeles byl uložen v Týnském chrámu, na červené mramorové desce je latinsky uveden krátký Šimonův příběh i s dovětkem ke slavnostnímu pohřbu: „... ex curia urbis veteris mira pompa funebri concursu et pietate populi singulari elatum et hic conditum fuit ultima Martii 1694“.⁹³

Šimonův pohřeb byl první velkou barokní slavností celé této kauzy, tou druhou slavností byla vlastní tečka za celým řízením, vlastní výkon trestu, tedy hrdelní exekuce. Tato poslední fáze řízení v trestní věci měla z hlediska raně novověkého

⁸⁹ Podobné chování k mrtvole bylo projevem víry, že v mrtvém těle „...přetrvává určitá forma života a vnímavosti, alespoň po dobu, kdy jsou zachovány tkáně...“, viz Aries, Philippe: *Dějiny smrti*. Praha 2000, s. 79. Namáčení kapesníku, trhání nehtů, odstříhávání vlasů apod., tyto suroviny byly považovány za základ k vytváření léků a léčivých lektvarů: „Podstata těchto léků tkvěla v tom, že na mrtvolu se přenášela obecná zásada sympatie a antipatie, která vyplývala ze zbytkového života mrtvých těl“, Aries, s. 81. Tezi o zbytečích života v mrtvých tělech podporovali především dva lékaři, jednak Paul Zacchias (*1584 – †1659), jehož nejdůležitější dílo „Totius status Ecclesiastici proto-medici Generalis, Quaestionum Medico-Legalium...“ (ve VKOL uloženo pod sig. II 630.829) je považováno za jedno z prvních v oblasti soudního lékařství, a Christian Friedrich Garmann (*1640 – †1708) luteránský lékař z Drážďan, jehož dílo „De miraculis mortuorum“ má podobný význam jako Zacchiov. Práce obou se považují za základ pro vnímání smrti lékaři v 17. století. V našich zemích byla z hlediska soudního lékařství klíčová práce Johanna Francisca Löwa z Erlsfeldu (*1648 Planá u Plzně – †1725 Praha) „Theatrum medico-iuridicum“, vydaná ovšem až v roce 1725. Löw z Erlsfeldu byl 4× rektorem pražské univerzity, 22× zastával funkci děkana lékařské fakulty, ve své době patřil k nejváženějším osobnostem Prahy. Blíže Lachman, s. 185.

⁹⁰ Tonner, Světozor, 26. 6. 1885, s. 435.

⁹¹ Jan Hynek Dlouhoveský z Dlouhé vsi (*1638–†1701), po smrti arcibiskupa Jana Bedřicha hraběte z Valdštejna (†3.6. 1694) vykonával funkce biskupské za zplnomocnění kapituly, viz Podlaha, Antonín: *Dějiny arcidiecése pražské od konce XVII. Do počátku století XIX*. Díl I. Doba arcibiskupa Jana Josefa Breunera (1694–1710). Praha 1917, s. 2. Breuner byl jmenován arcibiskupem pražským císařem Leopoldem I. 17. 12. 1694.

⁹² Adolf Vratislav hr. ze Šternberka na Zámucích a Častolovicích (nejvyšším purkrabím v letech 1685–1703). Nominálně byl nejvyšším purkrabí nejdůležitějším zemským úředníkem (fakticky jím ale byl nejvyšší kancléř) a předsedal kolegiu mistodržitelů, viz Roubík, s. 565.

⁹³ „...z radnice Starého Města u velkolepé slavnosti pohřební za neobyčejného shluku i pobožnosti lidu vynášeno i tuto pochováno bylo posledního března roku 1694“, viz Tonner, Světozor, 26. 6. 1885, s. 435.

soudního systému klíčový význam. Již bylo zmíněno, že raně novověký proces byl, na rozdíl od akuzačního řízení ve středověku, procesem tajným a nevěřejným. Vlastní výkon rozhodnutí měl proto v celém řízení nezastupitelný význam v tom, že znamenal zapojení „veřejnosti“ do řízení, jeho participaci na obnovování spravedlnosti.⁹⁴ Poté, co bylo 7. 10. 1694 doručeno definitivní rozhodnutí České dvorské kanceláře, jímž bylo potvrzeno rozhodnutí apelačního soudu, započaly přípravy vlastní exekuce. Dobrá příprava exekuce měla splnit dva základní požadavky, jednak prohlášení odsouzence o své vině⁹⁵ a dále bezproblémový vlastní výkon rozhodnutí, což záviselo na katovi.⁹⁶ K psychologické přípravě na exekuci byla klíčová role duchovního, jenž sehrával v tomto časovém úseku nezastupitelnou roli.⁹⁷ Taktéž Löblu Kurtzhandlovi byl přidělen na „předexekuční“ dobu páter Brandstätter, s nímž vedl disputace o víře katolické, o vyznání židovském, o své vině. Löbl stále setrval na své nevině a tvrdil, že rozhodnutí bylo vysloveno na základě svědectví uplacených svědků.⁹⁸ V těchto disputacích prý stále setrval při židovské „nevěře“⁹⁹ a především odmítal připustit svou vinu, ale nakonec přistoupil na rituál poprav, jenž vyžadoval přiznání, a dle trestního spisu výslovně prohlásil, že zavraždil Šimona z náboženské nenávisti,¹⁰⁰ z popudu Lazarova, leč

⁹⁴ Ceremonializace poprav dosáhla vrcholu ve 2. polovině 17. století, různé ceremonielní úkony měly vedle svého symbolického významu svoji podstatu i v tom, že měly zabránit aktivnímu vstupu „veřejnosti“ do vlastního řízení. „Více nebo méně kruté usmrcení delikventa bylo jen jednou stránkou veřejné poprav; rituální usmrcení se stávalo součástí složitého ceremoniálu, který mohl nabýt charakteru náboženské obětní slavnosti, jež byla chápána jako povznášející sakrální akt blízký církevní slavnosti, ve kterém splývaly křesťanské i pověrečné představy.“ Dülmen: Divadlo hrůzy..., s. 148.

⁹⁵ „Rituál poprav vyžadoval, aby odsouzený prohlásil sám za sebe svou vinu při veřejném odprošení...“, viz Foucault, s. 109–110.

⁹⁶ Dülmen popisuje roli kata jako nejdůležitější postavy exekuce, kat v sobě nesl stigma odmítání, ale zároveň byl tajemný, budil hrůzu a byl skrytě obdivován. I kat měl přesně určené ceremoniály a jejich porušení pro něj mohlo znamenat v krajním případě i smrt, buďto z rukou vrchnosti, případně rozlíceného davu. K dodržení všech předepsaných postupů potřeboval bezpodmínečně spolupráci odsouzeného, Dülmen: Divadlo hrůzy..., s. 90–94.

⁹⁷ Opět Dülmen uvádí, že smyslem činnosti duchovních bylo „odsouzeného utěšit, pohnout jej k pokání, umožnit mu, aby sám nahlédl svou vinu, zlomit eventuální zatvrzelost a předejít jakémukoli zoufalému činu“, Dülmen: Divadlo hrůzy..., s. 88.

⁹⁸ Tonner charakterizuje tohle jeho, jak píše „bohatýrské a hrdinné chování“ za plynoucí z „fanatismu náboženského...“, že zavražděním ubohého hochy nedopustil se zločinu, nýbrž naopak vykonal čin záslužný“, viz Světozor, 3. 7. 1885, s. 451.

⁹⁹ Prohlásil: „Gá zůstanu gak gsem se narodil, kdybych se byl Pohanem neb Diablem narodil, chtěl bych Pohanem neb Diablem zůstatí“, viz Ebelin, s. 84.

¹⁰⁰ Neustálé zdůrazňování tohoto fakultativního znaku subjektivní stránky trestného činu, tohoto vnitřního stavu pachatele v době spáchání činu, mělo zdůraznit obzvláštní zavrženíhodnost vražedného činu a ospravedlnit stanovený způsob trestu.

odmítl konvertovat ke křesťanství a chtěl zemřít ve víře, „...w které Abraham, Izák a Jákob umřeli...“.¹⁰¹

Vlastní výrok rozhodnutí zněl, že poprava proběhne lámáním v kole, jež bylo považováno za exemplární trest odpovídající „...par excellence ideji odplaty a odstrašení...“.¹⁰² Vzhledem k mimořádné drastičnosti tohoto trestu docházelo často k tomu, že odsouzený byl dopředu zardoušen, aniž by o tom obecenstvo vědělo, protože cílem trestu lámání v kole nebylo, jak uvádělo pruské kabinetní nařízení z roku 1749, „...aby delikvent trpěl, ale aby spíš poskytl ostatním hrozný příklad k odstrašení“.¹⁰³ Sám Löbl se na popravu připravoval usilovným modlením a na smrt šel, jak uvádí sám Ebelin, mužně a beze strachu. Přímou na popravčím jevišti splnil Löbl svou procesní roli tím, že veřejně opětovně pronesl, že k vraždě byl naveden Lazarem Abelesem, a dále posvětil výrok soudu tím, že potvrdil nevinnu jak macechy Ley Abelesové, tak ostatních účastníků řízení, na něž padl stín podezření, a sdělil, že svědkové mluvili pravdu.¹⁰⁴ Tímto veřejným vyznáním sankcionoval výrok rozhodnutí soudu a navíc očistil vlastní řízení, které bylo poškozeno sebevraždou Lazara. Toto příznání bylo nutným krokem vedoucím k řádnému ukončení celého procesu.¹⁰⁵ Vlastní provádění popravy bylo morbidním divadlem zvýrazněným přítomností pátera Brandstättera, jenž neochaboval v setrvalých pokusech obrátit Löbla ke katolické víře, což se mu nakonec na již polomrtvém Kurtzhandlovi podařilo vymoci. Závěrečné odstavec Ebelinova spisu popisují předsmrtnou agonií Löbla, jeho křest na jméno Joannes a nakonec pohřeb 30. 10. 1694 do posvěcené pudy v kostele sv. Pavla v Praze pod jménem Jan Kurtzhandl.

Závěrečné shrnutí

Nebylo cílem tohoto příspěvku přispět k objasnění toho, zda byl proces v kauze Šimona Abelese spravedlivý či nespravedlivý, zda byl politicky motivovaný či ne,

¹⁰¹ Ebelin, s. 86.

¹⁰² Dülmen: Divadlo hrůzy..., s. 120.

¹⁰³ Dülmen, s. 124. Odstrašující efekt byl využíván právě ve společensky nejzávažnějších kauzách, k nimž patřily i rebelie. K lámání v kole bylo přistoupeno například i v roce 1680 při východočeské selské rebelii, kdy byl tento trest vykonán na mlynáři z litomyšlského panství Lukáši Pakostovi, viz Čechura, s. 240.

¹⁰⁴ Ebelin, s. 87–88.

¹⁰⁵ Toto veřejné pokání bylo dalším znakem raně novověkého sepětí zločinu a hříchu. Ve středověku umíral zločinec bez zpovědi, naopak v raném novověku „...se prosadila myšlenka smíření a nutného odpuštění... I odsouzenec musí umírat jako příkladný křesťan. Křesťanské milosrdenství zde stojí v těsném sousedství vedle anticipovaných pekelných muk. Důležité bylo, aby se odsouzený hříšník se svou smrtí smířil, protože jinak by poprava nebyla dokonalá. K tomu byl nezbytný dobrý kněz, pověřený úkolem, aby odsouzenec nepromluvil, aby se nerouhal, neproklínal Boha, krále nebo justici – aby nezpochybňoval jejich autoritu“, viz Tinková, s. 44–45.

zda se jednalo o justiční vraždu apod.¹⁰⁶ Snahou tohoto textu bylo poukázat na řízení v trestní věci před apelačním soudem v druhé polovině 17. století, snahou bylo poukázat na vzrůstající vliv rady nad apelacemi v soudním systému českých zemí, na profesionalizaci úředního, úžeji soudního aparátu. Zasazení do kontextu doby mělo taktéž přispět k bližšímu pochopení jednotlivých procesních institutů, bližšímu pochopení procesu oddělování trestního a civilního řízení, vzrůstajícího vlivu moci veřejné v soudnictví a vzrůstajícího vlivu byrokracie v době absolutismu a vrcholného baroka. Důležitou součástí tohoto příspěvku bylo i poukázání na vliv symbolů a ceremoniálů v barokním životě, na modelaci společnosti skrze tyto formule a na důležitost dodržování tradičních symbolických postupů pro udržení řádu a společenské rovnováhy.

K bližšímu prozkoumání kauzy „Abeles“ by bylo záhodno prostudovat příslušné spisy z fondu apelačního soudu uloženého v Národním archivu,¹⁰⁷ provést komparaci jednotlivých jazykových mutací spisu věnujících se celému řízení, zjistit soudobou informovanost o celém procesu na základě „periodického“ tisku,¹⁰⁸ podrobit zkoumání osud jezuitských aktérů celého případu,¹⁰⁹ provést hlubší analýzu Ferdinandey a Josefíny a jejich vzájemnou komparaci (včetně podrobnějšího zkoumání otázky aplikace psaných norem během celého řízení), zasadit celý proces do konkrétnějších kontur dobového antisemitismu a jeho kořenů, provést taktéž analýzu antikřesťanských postojů raně novověké židovské populace, jejich

¹⁰⁶ Přesto se nelze ubránit dojmu, že dobový kontext a nesrovnalosti ve spisech pochybný postup vyšetřujících orgánů nás mohou opravňovat k domněnce, že celý proces zmanipulován byl a sloužil dobové superiorní katolické ideologii a jezuitským ofenzivním misijním zájmům.

¹⁰⁷ Soupis písemných pramenů k apelačnímu soudu viz Francek, Jindřich – Šimek, Tomáš: Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury. Pardubice-Zámrsrk 1995, s. 77–78.

¹⁰⁸ Stejně jako Jaroslav Čechura, jenž analyzoval obeznámenost středoevropského publika se selskými bouřemi v Čechách na základě novin vycházejících v Norimberku, Altdorfu, Salcburku, Vídni apod. Viz Čechura, s. 24–25 a 265–271. K vydávání novin v Čechách ve druhé polovině 17. století a k peripetiím s tiskařskými privilegijemi je přínosná studie, viz Volf, Josef: Dějiny novinářství v Čechách v letech 1657–1718. ČČH, č. 1 a 2, 1924, s. 74–94 a 237–248.

¹⁰⁹ A taktéž posoudit zpochybňování procesu z hlediska antijezuitismu 17. století, jenž měl v pobělohorských Čechách tradici již od sporů o univerzitu s kardinálem Harrachem (podrobně Catalano, Alessandro: Zápas o svědomí: kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách. Praha 2008.), či ideologických sporů mezi učeními jezuitů a ostatních katolických myšlenkových směrů (jansenismus, scotismus, tomismus apod.) (bliže Sousedík, Stanislav: Některé projevy antijezuitismu v pobělohorském období a jejich společenské pozadí. *Studia Comeniana et historica*, č. 16, 1977, s. 21–28.). Jezuitská dominance byla pluralizována například františkánským učením, „...velmi vyvinutou formou skotismu... Vedle toho měli hiberni, alespoň zpočátku, i velmi blízko k jansenismu a byli jedni z prvních, kteří s tímto směrem seznámili české prostředí“, viz Elbel, Martin: Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století. Olomouc 2001, s. 47. K dějinám jezuitů v Čechách Čornejová, Ivana: *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha 2002.

předsudků vůči majoritě a většinovému náboženství.¹¹⁰ Zajímavé by mohlo být i provést sondu do pozdějších interpretací celé kauzy,¹¹¹ provést zkoumání jejího vnímání v následujících staletích, vliv celého procesu a jejich dopadů na židovskou emancipaci v 19. století, vliv kauzy na vzestup protizhkovských nálad v souvislosti s polenským případem, její vliv na katolický (křesťanský), případně rasově orientovaný antisemitismus apod.

Obrazová příloha

Obrazová příloha obsahuje titulní listy starých tisků vztahujících se ke kauze „Abeles“ buďto přímo – 7.642 Inquisitorij Process v češtině sestavený inkvizitorem Ebelinem; 35.892 Processus inquisitorius... wider beyde..., vydaný v roce 1696 u Endtera v Norimberku; 36.043 Virilis Constantia Pueri, latinské vydání líčení celého případu od jezuity Edera, nebo majících nepřímý vztah k věci, ale dokreslujících dobový kontext, např. 34.984 Spiegel des Prägerischen Elends;¹¹² II 7.301 Codex Ferdinando-Leopoldinus, jež sepsala a vydala v roce 1701 apelační rada a významný právník Johann Weingarten; 32.633b Zrcadlo židovské, spisek sepsaný a vydaný na počátku 17. století staroměstským radním Martinem Carchesiem. Všechny výše zmíněné tisky jsou obsaženy ve fondu VKOL. Součástí obrazové přílohy je i frontispis ze starého tisku z roku 1728 přebraný z knihy Milady Vilímkové.¹¹³

¹¹⁰ Zajímavým pramenem může být například Carchesiův Bič židovský a Zrcadlo židovské vydané na počátku 17. století, viz Carchesius, Martin – Hess, Ferdinand Arnošt: Flagellum Judaeorum. Bez titulního listu, ve VKOL uloženo pod sig. 32.633a. Dále Carchesius, Martin – Hess, Ferdinand Arnošt: Speculum iudaeorum, to gest: Zcadlo židovské w kterémž se netoliko ti bezbožnj ruhači a potupnjcy slova Božjho židé spatřiti a nagiti mohau... a některé wěcy podle židovské řeči s českau srownané od gednoho křtěného žida Arnossta Ferdynanda Hessa, w lékařstwj Doktora, wydané a nynj skrze Martina Carchesia ginak Krausa z Krausznthalu Raddnjho Pisaře w Starém Městě Pražském na česko přeložené. 1604. Ve VKOL pod sig. 32.633b.

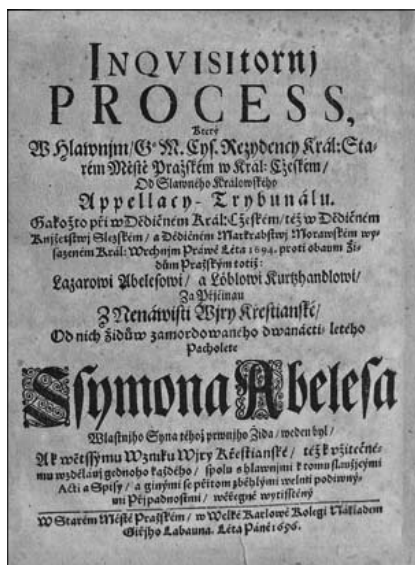
¹¹¹ Např. Antisemitské epištoly pro český lid vydávané Janem Pohanem, ten v roce 1900 vydal líčení případu po názvem Žid Šimon Abeles. Z historie pokusů pražské Židy získat pro křesťanství. Královské Vinohrady 1900.

¹¹² Jedná se o dílo pražského lékaře Paula Redlicha popisující mor v roce 1680, jehož lékařské umění označil Josef Svátek za takové, že „...pod rukama takovýchto lékařů, pokud z Prahy neutekli, nemocní ovšem stejně rychle zmirali, jako pod účinkem moru“.

¹¹³ Vilímková, Milada: Židovské město pražské. Praha 1990, s. 60–61.

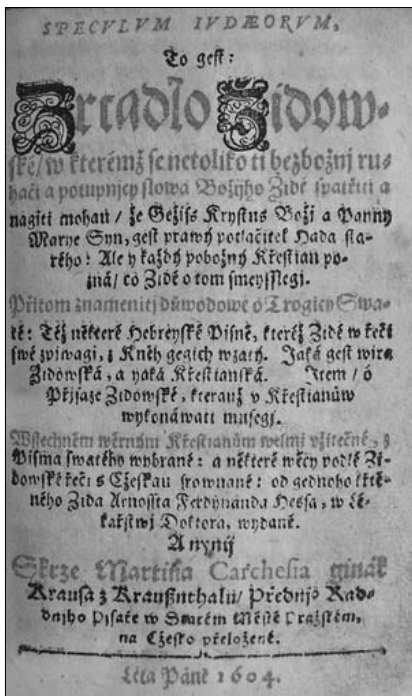

7.642 – mědirytina
- Inquisitornj Process

7.642 – titulni list
- Inquisitornj Process

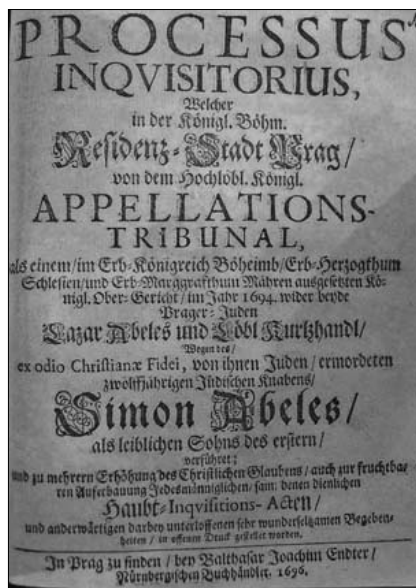

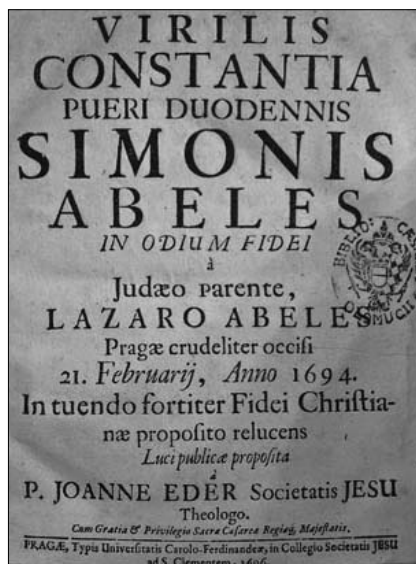
32.633b - titulní list
 - Zrcadlo židovské

34.984 - Spiegel
 des pragerischen Elends

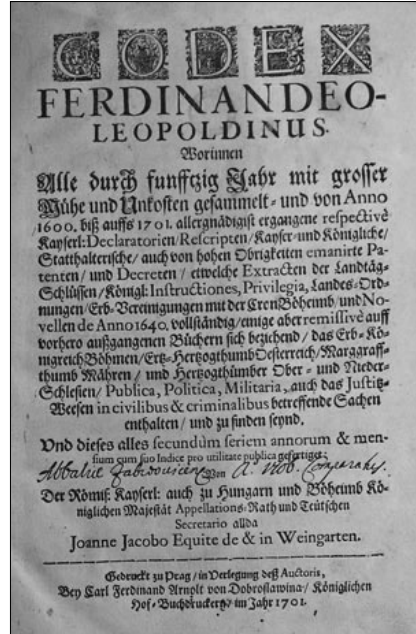
35.892 - titulni list
- Processus inquisitorius

36.043 - titulni list
- Virilis Constantia

Frontispis z tisku z roku 1728

II 7.301 - titulni list - Codex Ferdinandeo-Leopoldinus

